

Akademik Dušan M. Savićević
Srpska akademija obrazovanja
Beograd

NAUČNI DOPRINOS JOVANA ĐORĐEVIĆA SRPSKOJ PEDAGOGIJI

Rezime: U ovom prigodnom tekstu dat je naučni doprinos Jovana Đorđevića srpskoj pedagogiji. Pri tom je dat kratak osvrt na naše poznanstvo, prvi susret, zajedničko kolegijalno delovanje u okvirima odeljenja Katedre za pedagogiju Filozofskog Fakulteta u Beogradu, zajednički rad na pojedinim projektima i zajedničkoj profesionalnoj aktivnosti. Posebno je naglašen njegov doprinos razvoju Katedre za pedagogiju i Filozofskog fakulteta u Beogradu u celini, učešće u radu profesionalnih ustanova i organizacija i svesrdna pomoć koju je pružio studentima i svojim kolegama.

U okviru ovog teksta osvrnuo sam se na dve studije Jovana Đorđevića. Prva je „Savremeni problemi društveno-moralnog vaspitanja” (zajedno sa dr Bosiljkom Đorđević), a druga je „Savremena nastava”. Ove studije, po mom uverenju, pokazuju širinu i dubinu naučnih problema sa kojima se bavio Jovan Đorđević. Bibliografija njegovih radova pokazuje kolike je duboke tragove ostavio. Jovan Đorđević u srpskoj pedagoškoj misli sa svojim delima zaslužuje da bude objektivno naučno vrednovan. Verujem da će budući istraživači objektivno oceniti taj doprinos.

Ključne reči: pedagogija, istraživanje, nastava, moralno vaspitanje, vaspitanje.

***

Jovana Đorđevića poznajem duže od šest decenija. Iako smo sa dva kraja bivše nam domovine, staze života kojima smo koračali prilično su slične: učešće u ratu, pripremanje za učiteljski poziv, učiteljevanje, teški uslovi u kojima smo studirali, studiranje pedagogije na Filozofskom fakultetu u Beogradu, tada na najprestižnijoj visokoj školi Beogradskog univerziteta, građenje univerzitetske karijere itd.

Istina je, ja sam malo mlađi i kasnije sam započeo studije. Studije u Beogradu su nas privlačile. Ja sam 1952. godine došao da studiram u Beogradu, ali nisam planirao da studiram pedagogiju, već književnost, jer sam se pre toga bavio novinarstvom i prijemni ispit pripremao sam iz književnosti. Kada sam prispeo u Beograd, predao sam dokumenta da polažem prijemni ispit iz književnosti. Ali tada se dogodilo nešto neočekivano. Službenica koja je primila dokumenta rekla mi je da ne mogu da polažem prijemni ispit iz književnosti zato što sam završio učiteljsku školu. Pre toga i posle toga je bilo moguće. Na pitanje koji prijemni ispit mogu da polažem, službenica mi je odgovorila samo iz pedagogije. To je bilo za mene veliko iznenađenje. Odmakao sam se od šaltera da malo porazmislim šta da radim. Prešao sam toliki put, potrošio novac i tako da se vratim neobavljena posla. Vratio sam se i zamolio službenicu da mi primi dokumenta kako bih polagao prijemni ispit iz pedagogije. Otišao sam na ispit, koji se sastojao iz pisanog dela (esejski tip) i

usmenog ispita iz pedagogije. Pojavi se profesor (Raša Teodosić) i sa njim jedan mladi čovek gospostvenog izgleda. To je bio Jovan Đorđević. Profesor napisao na tabli sledeću temu: „Domovina za nas danas je na našem nacionalnom tlu za nešto svoje opšteljudsko, za socijalizam” (M. Đilas). Mislim ja ovde ću proći. Profesor napusti slušaonicu, a kao dežurni ostade Jovan Đorđević. To je bio naš prvi susret. Pismeni deo prijemnog ispita uradio sam veoma dobro da me je profesor oslobodio polaganja usmenog ispita.

Kada sam završio osnovne i postdiplomske studije izabran sam za asistenta na katedri za pedagogiju, gde je bio i Jovan Đorđević. On se usmerio na opštu pedagogiju – teoriju vaspitanja i didaktiku, a ja na andragogiju (obrazovanje odraslih). Dobro se sećam aktivnosti koje je on preduzimao u reformi studentskih planova i programa, njegovog odgovornog obavljanja dužnosti upravnika odeljenja, prodekana Filozofskog fakulteta, odgovornog učešća u radu fakultetskih i univerzitetskih komisija. Kada su bili pritisci povodom odstranjenja osam profesora i saradnika iz nastave Filozofskog fakulteta, on je zajedno sa dekanom u znak protesta podneo neopozivu ostavku.

Jovan Đorđević je aktivno učestvovao u radu profesionalnih organizacija Srbije i ranije Jugoslavije potvrđujući na taj način da se pedagogija ne može razvijati samo kao kabinetska nauka, već da joj je potrebna neposredna veza sa praksom obrazovanja i učenja koja je u stalnom menjanju. Jedna od bitnih odlika Jovana Đorđevića kao ličnosti (po mom sudu) jeste radožalost, težnja da sazna novine u nauci kojom se bavio i društvenim promenama koje na tu nauku utiču. Kada sam ja kasnije radi profesionalnog usavršavanja obilazio poznate univerzitete u Evropi i Americi, Jovan Đorđević me je molio da pogledam šta ima novije u oblastima kojima se on bavio. On je uvek imao na umu da nauka i njeni rezultati prelaze granice jedne zemlje i njene kulture. Pri tome je ispoljavao odmerenu dozu kritičnosti, kako prema vlastitim rezultatima, tako i prema rezultatima postignutim u drugim socijalnom sredinama. Za njega se može reći da se pridržavao principa: „misli globalno, a deluj lokalno”. On nije bio imitator tuđih iskustva, već njihov kritički analizator, dočledavajući ta iskustva i rezultate u istorijsko-komunikativnoj perspektivi.

Ja sam imao sreću i zadovoljstvo da sa Jovanom Đorđevićem učestvujem u nekoliko projekata. Ovde pominjem projekat reforme univerzitetske nastave na kome se radi u okviru Instituta za razvoj univerziteta u Beogradu. Jovan Đorđević je (zajedno sa dr Bosiljkom Đorđević) preuzeo fundamentalno istraživanje svojstva univerzitetskih nastavnika. To je temeljni istraživački rad potkrepljen obimnim empirijskim istraživanjima obavljenim na nekoliko fakulteta Univerziteta u Beogradu. Pregledajući našu i stranu literaturu nisam naišao ni na jednu tako produbljenu studiju o svojstvima univerzitetskih nastavnika. Istraživanje je emitovalo obilje podataka, uporedljivih između fakulteta različite studijske orijentacije. Oni zaključuju koji univerzitetski nastavnik „treba da bude ideal za svoje studente, da bude onaj koga cene, poštuju, na koga žele da se ugledaju i na

koga žele da liče. Kada se to dogodi onda nastavnik može biti siguran da je postigao ono što su od njega očekivali i očekuju njegovi studenti, a to je vrhunac stručnog i ljudskog uspeha” (Đorđević, B. i Đorđević, J., *Svojsva univerzitetskih nastavnika*, IPA, 1992, Beograd).

Drugi projekat „Asistenti u nastavi” je pokrenuo dr Aleksandar Rančić na Univerzitetu u Nišu. U njegovoj realizaciji učestvovali smo Jovan Đorđević i ja. Mi smo držali predavanja za nastavnike i asistente na različite teme o osobenostima univerzitetske nastave. Naša istraživanja bila su oslonjena i na empirijska istraživanja koje je sprovodio A. Rančić sa svojim saradnicima. Oni su svoja empirijska istraživanja sprovedli na uzorku od 200 asistenata na različitim fakultetima Univerziteta u Nišu. Istraživanje je emitovalo podatke o siromaštvu visokoškolskih ustanova i prekomernom opterećivanju asistenata, što se negativno odražava na njihov rad i razvoj. Velika je odgovornost nastavnika za rad i napredovanje asistenta.

Družeci se tako sa Jovanom Đorđevićem, jednog dana razgledali smo Niš i njegove znamenitosti. Dospeli smo do niškog starog groblja gde su sahranjeni njegovi roditelji. Primitio sam setu u njegovim očima zbog toga sto to staro groblje mora da se odatle izmesti.

Tekst koji sam napisao prilog je karaktera. Ozbiljnije i dublje proučavanje pedagoške misli Jovana Đorđevića zahtevalo bi čitavu studiju ili studije. Ali verujem da će budući analitičari objektivno i kritički promeniti naučni doprinos Jovana Đorđevića srpskoj pedagoškoj misli. Ovde ne mogu da zaobiđem njegovu suprugu, poznatog i priznatog naučnog radnika u oblasti obrazovanja i učenja. Oni su se često do sada javljali i kao koautori i već skoro šest decenija svojim radom daju doprinos srpskoj pedagogiji i psihološkoj misli. Baš u tom svetlu želim da se osvrnem na njihovu zajedničku studiju „Savremeni problemi društveno-moralnog vaspitanja”.

Živimo u svetu velikih neizvesnosti i kriza koje su zahvatile sve oblasti društvenog i individualnog života: ekonomsku, političku i kulturnu krizu ustanova i organizacija. Ta kriza nije mogla da mimoide obrazovanje i učenje, njegove ustanove i organizacije. Pomerila se filozofija obrazovanja sa naglašavanjem na efikasno obavljanje funkcije rada, potrebne tržištu, pri čemu se zapostavlja (namerno ili nenamerno) vaspitanje celokupne ličnosti sa svim potrebnim vrednostima i moralnim komponentama. Tako u celini utelitarističko shvatanje obrazovanja i učenja, uveren sam, vodiće do jednodimenzionalnog čoveka okrenutog sebi i tržištu. Dr B. Đorđević i dr J. Đorđević ukazuju na takvu jednostavnu filozofiju obrazovanja i upozoravaju stručnjake, društvo, društvene ustanove, profesionalna udruženja i odgovorne građane da se ozbiljnije pozabave problemima društveno-moralnog vaspitanja dece i omladine. U centru svojih istraživanja oni su stavili vrednosti (a vrednosti su filozofska kategorija). U nekoliko zanimljivih podglavlja vidi se njihovo nastojanje da probleme obrade celovitije i svesnije. Njihova osnovna metodološka orijentacija jeste istorijsko-komparativna. Komparacija nije samo

metod saznavanja, već je to i način mišljenja. Oni kritički ocenjuju doprinose pojedinih autora u različitim društvenim sredinama i sa pravom ukazuju da se moral i moralne vrednosti razlikuju i da zavise od filozofije, stepena društveno-ekonomskog razvoja, kulturnog konteksta, dostupnosti i demokratičnosti obrazovanja. To govori o potrebi diferenciranog pristupa društveno-moralnom vaspitanju i dobrom poznavanju i uvažavanju svih činilaca koji na njih utiču. Potrebno je uvažavati sve aspekte života čoveka: društvene i individualne. Na taj način uvažava se međuzavisnost vaspitnih fenomena i njihovo jedinstvo. Prednost je ovakvog načina mišljenja u tome što se problem morala posmatra u tesnoj povezanosti sa drugim oblastima društvene svesti: filozofijom, naukom, umetnošću, i politikom. To čini proučavanje morala veoma složenim. U razvoju društva javljaju se moralne protivrečnosti da je posebno kod mladih potrebno vaspitanje moralnog mišljenja, u razvoju moralnog suđenja i donošenju odluka. Javljaju se i protivrečnosti koje dolaze sa brzinom promena. Očigledna posledica takve protivrečnosti je i obezvredivanje moralnih vrednosti. Potrebna su znanja o moralnosti kao preduslov svake moralne akcije. Od znanja se prelazi na ubeđenja koja usmeravaju ljude. U tesnom spoju sa ovim su i principi, pravila, sadržaji, i iz njih proizilaze i metode moralnog vaspitanja. Određene su i psihološke osnove moralnog vaspitanja i data analiza shvatanja pojedinih autora o moralnom razvoju.

Pod lupom teorijskih i empirijskih istraživanja autori su stavili dva značajna faktora moralnog vaspitanja: porodicu i školu. Brze promene nisu ostale bez uticaja na porodicu iz prostog razloga što porodica deli sudbinu svog vremena. Oni su lucidno nalizirali teškoće sa kojima se susreće savremena porodica, izmenjene okolnosti u kojima deca rastu i vaspitavaju se. Posebno su značajne njihove analize vrednosti u zemljama tranzicije sa kritičkim opservacijama okolnosti koje su dovele do smanjenja uslova za svestrani razvoj ličnosti. Lična uspešnost, lična promocija počela je da prevladava nad vrednostima koje imaju društveni značaj. Javljaju se lažne vrednosti, lažni ideali koji remete socijalno-moralno vaspitanje mladih. Velike socijalne razlike, društveno-moralno raslojavanje zbunjuju roditelje i vode do nedoumica kako vaspitati decu. Interesantne su i metodološke analize društveno-moralnog vaspitanja i odnosa između religije i morala.

I ovaj kratak osvrt na studiju dr Bosiljke Đorđević i dr Jovana Đorđevića „Savremeni problemi društveno-moralnog vaspitanja” pokazuje da ona pretstavlja značajan naučni doprinos pedagoškoj nauci i to iz sledećih razloga:

1. U studiji je ispoljen skladan spoj teorijskih promišljanja i kritičkog analiziranja empirijskih istraživanja.
2. Studija je veoma dobro metodološki utemeljena i kritički promišlja savremena naučna kretanja u različitim socijalnim sredinama.
3. Brojna pitanja koja se u studiji postavljaju mogu biti relevantne naučne hipoteze za buduća istraživanja.
4. Studija otvara prostor za dijalog između naučnika i profesionalaca u obrazovanju i učenju, ne zapostavljajući ni roditelje, ni druge odgovorne građane van vaspitnih ustanova.

Jovan Đorđević pored opšte pedagogije – teorije vaspitanja posebno se intenzivno bavio problemima didaktike. Svoja didaktička shvatanja najpotpunije je izrazio u studiji „Savremena nastava”. Ovde ću pokušati da dam koncizan osvrt na ta shvatanja. Studija je rezultat širih istorijskih i teorijskih istraživanja. Đorđević je u ovoj studiji obrađivao najsavremenija pitanja nastave: probleme škole, oblika nastave, konkretizaciju ciljeva i zadataka vaspitanja i obrazovanja, izbor nastavnih sadržaja, vrste nastave (diferencirana, timska, problemska, programirana nastava), probleme obrazovne tehnologije, koncepciju otvorene škole, motivaciju i učenje, vaspitanje mišljenja i relacije nastavnika i učenja i napredak učenika. Vrednost ove studije može se videti u širini komparativnih pristupa, naučnoj strogosti i povezivanju naučnih uopštavanja sa praktičnim pedagoškim ostvarenjima. Dat je pregled kritika školi u različitim socijalnim sredinama i promene koje škola doživljava pod uticajem koncepcije doživotnog obrazovanja. Promene koje se dešavaju u školi, naglašava Đorđević, nisu samonikle, već su rezultat promena nastalih pod uticajem tehnologije i obilja informacija. Te promene traže i menjanje naših shvatanja o znanju i njegovoj vrednosti koje ima u razvoju društva i čoveka. Đorđević dijalektički povezuje socijalizaciju i individualizaciju nastave. Izlaz valja tražiti u personalizaciji, čija se suština sastoji u angažovanju ličnosti na zajedničkim zadacima. U savremenoj školi javlja se i problem konkretizacije ciljeva vaspitanja – javljaju se protivurečnosti koje proizilaze iz psihološke i pedagoške složenosti vaspitnog procesa. Traga se za jezgri znanja koja su potrebna savremenom čoveku. Po Đorđeviću izbor sadržaja je suštinsko pitanje savremene škole. U tom okviru nije mimoiđen ni problem diferencijacije nastave koja ima dva osnovna cilja: da služi razvoju individualnosti i da omogući opstanak i napredak društva. Obrađeni su i drugi problemi nastave: timska nastava, problemska nastava, programirana nastava i u toj obradi ispoljena je potrebna kritičnost i dublje poniranje u teorijskom osvetljavanju pojedinih problema.

Studija Jovana Đorđevića „Savremena nastava”, po mom sudu, predstavlja originalno naučno delo. U njemu su sjedinjene teorijsko-komparativne analize, ispoljena naučna kritičnost i optimizam u pogledu prevladavanja i otklanjanja smetnji koje se javljaju u našoj školi, i na taj način pomažu razvoju društva i pojedinaca.

Ovo je bio samo mali osvrt na veliki naučni doprinos Jovana Đorđevića srpskoj pedagogiji. Taj doprinos može se meriti sa doprinosom koji su srpskoj pedagogiji dali Vojislav Bakić i Vićentije Rakić. Uveren sam da će budući istraživači objektivno i potpunije oceniti njegov doprinos srpskoj pedagogiji. Njegovo stvaralaštvo je i obimno i interesantno. Dovoljno je pregledati nekoliko njegovih naučnih i profesionalnih radova pa izvesti takav zaključak. On se ogledao i u pisanju udžbenika iz pedagogije (prvo sa N. Potkonjakom, a kasnije sa N. Trnavcem). To štivo poslužilo je ne samo pedagozima, već i studentima koji su se pripremali za nastavnički poziv. Primetna je njegova višegodišnja saradnja sa Filozofskim fakultetom u Novom Sadu i posebno sa Visokom školom strukovnih

studija za vaspitače u Vršcu, školom koja je poznata po organizovanju naučnih skupova, istraživanju i objavljivanju studija iz oblasti obrazovanja i učenja.

Zahvalan sam Jovanu Đorđeviću na kolegijalnoj i profesionalnoj saradnji i na prijateljstvu koje je iz takve saradnje proizašlo, što je, nema sumnje, obogatilo moju ličnost. Naučno delo Jovana Đorđevića, uveren sam, biće putokaz mlađim istraživačima, kako se objektivno i kritički odnosi prema nauci kojoj pripada. Kako kaže pesnik „imao se rašta i roditi”.